

A felelősség közegében

Utószó Hornyik Miklós *Meghasonlásunk története* című könyvéhez*

Nehéz időkben megszorodnak a hősök és az áruelők. És az első világháború óta folyamatosan nehéz időket él a magyarság, különösen a kisebbségi részeken. Így aztán akkor is sok volna a törleszteni valóknak, ha világos lenne mindannyiunk előtt, mi a hősiesség, mi a gazemberesség. Ám ha a bennfentes kortársak elmulasztják a tanúságot, később akár a lényeg is kibogozhatatlanná válhat. Mint Nándorfehérvár elveszésekor, nem sokkal a mohácsi csata előtt. A két parancsnok – Móré és Morgay – közül az egyik, tudjuk, hősi halált halt, a másik kiszolgáltatta a várat a töröknek. Azt viszont csak találgatja a mai történelemtudomány, melyik volt az egyik, melyik a másik. Valamiért mégsem mindegy, hogy az értünk küzdőről vagy az ellenünk fordulóról nevezünk-e el például egy utcát.

Hornyik Miklós bennfentes kortársa az egész délvidéki magyar irodalomnak. Születését, eszmélkedését mindössze egy nemzedéknyi idő választja el a déli részek és írásbeliségük kényszerű elszakadásától, így a kezdeteket illetően is eleven hagyományra figyelhetett. Figyelt hát, utánajárt a régi dolgoknak, az újaknak meg – szerkesztőként, „írastevőként” – cselekvő részesévé lett. Mint koronatanú írhatta meg tehát a délvidéki magyar irodalom majd kilenc évtizedes történetét.

A *Meghasonlásunk története* egyszerre irodalomtörténet és vallomás. Vagyis egyszerre tárgyilagos és személyes. A bőséges ismeretanyag és az ebből válogató, ezt értelmező szemlélet kölcsönösen hitelesíti egymást. Finom, minden írásban újra kiharcolt arányrendszer jön létre Hornyiknál. Nem a mindentfeldolgozás vágya hajtja, hanem a jellemző értékek megragadása, a jellemző állértékek leleplezése, ezek sokoldalú, meggyőző bemutatása. Az ismeret átadásánál nem kevésbé fontos (ám azt mégse teszi a megnyilatkozás pusztá ürügyévé) az értékelő szellemiség átadása. Önmutogatás? Elfogultság? Nem önmutogatás, mert meggyőzi az olvasót, hogy ez a szemlélet vezet az érintett jelenségek, alkotások és alkotók teljesebb, árnyaltabb és helyesebb felfogásához. Elfogultság, de csak abban az értelemben, hogy a normális ember elkötelezi magát a helyesnek tudott mel-

lett, a helytelennel szemben (és nem keres kibúvót a „semlegességben”).

A szerző mindig vállalja a határozott ítélet kockázatát. Mert mást nem tehet, tudván, hogy mind nemzeti, mind délvidéki magyar, mind szakmai, mind globális szempontból „meghasonlott” közegben szólal meg, vagyis az állandó polémia, igazság és hamiság alig bogozható összegubancolódásának a közegében. És a felelősség közegében, mert nem tételez fel olyan „történelmi szükségszerűséget”, amely, akár jóra, akár rosszra, helyettünk fordítaná az ügyeinket. Márpedig ügyeinknek igencsak súlyos tétjei vannak, nem csak a kisebbségi körülmények között, de ott talán szembeötlőbben: kibontakozik-e vagy tévútra siklik-e a tehetség? Fölbomlik-e vagy összeáll-e a közösség? Áldássá vagy átokká válik egyéni tehetség-re a közösség, közösségre az egyén?

Itt bűn lenne a mellébeszélés. Hornyik nem követi el ezt a bűnt, de azt a hibát sem, hogy önmagára alkalmazza a tévedhetetlenség dogmáját (pedig talán tényleg nem téved). Nyilvánvalóan elvárja, hogy véleményeit komolyan vegyék, de ez épp az ellentétét jelenti a meggondolás nélküli elfogadásnak vagy elutasításnak. (Utóbbi viszont kiválóan megfelel a „párbeszédképtelenné, szellemi mozgássérültté vált” beállítottságnak, például a Hornyik által is fő kútmérgezőnek tartott „zugliberálisaink” ténykedésének.) Többször fordul elő, hogy az író egyvalakit adott vonatkozásban kritizál, más vonatkozásban elismer (például Bori Imre, Sinkó Ervin esetében). Máskor az általa bukottnak minősített szereplőt dicsőítőleg említi a beillesztett vendégsszöveg (például Bányai Jánost). Így jelzi a további árnyalás lehetőségét, a magáétól eltérő nézetek létjogát.

A könyv első része a két háború közötti korszakot mutatja be. Ledermedt, zavarodottan tapogatózó, számba vehető értéket alig termő időszak volt ez a délvidéki magyar irodalom történetében, s egyben mitikus stílizáló eredet, hőskor is. Hornyik ügyesen találja meg azt a két vezérfonalat, amelyeket követve mégis lényeges dolgokról beszélhet, anélkül, hogy a kicsit nagyinak állítaná be.

*Timp Kiadó – Lavik 92 Kft. és Canada-Transatlantic Kiadó, Budapest 2009.

Az *országföld őrzői* fejezetben az újvidéki Délbácska című napilap történetét tárja föl. Kiderül, ha a környező irodalom nem is termett nagyot, az újságírás tudott heroikusan jelentőset fölmutatni. A megverettetéseknek, szerkesztőség-feldúlásoknak, cenzurális tilalmaknak, önkényesen kiszabott börtönbüntetéseknek, kitoloncolásnak kitett újságírók hiteles, lényeglátó fórumot hoztak létre az anyaországtól elzárt nemzetiség számára. Miközben nemcsak a fenyegetésekkel kellett dacolniuk, de a szerb kormányzat – mint kiderül: a cionista szellemben magyar nyelvű, ám magyarellenes szövetségest találó – mézesmadzag-lebegtető szirénhangjaival is. Íme hát egy hős, a Délbácska gárdája, amelyről a magyar köztudat semmit sem tud. Fölteszem, a délvidéki sem sokat. Pedig az újságot nemcsak az egykori olvasó forgathatta haszonnal, figyelmeztet Hornyik, hanem a mai is megismerheti belőle az akkoriban alakuló világot, ami bizony féloldalasan került be a ma elterjedt, győztesek írta történelembé.

A másik vezérfonal Szenteleky Kornél irodalom-szervező tevékenysége, amely tartható akár eleve elhibázottnak, mégis hősi munkát és maradandó érvényű eszmélkedést hozott magával, kudarcával együtt. A két téma – de különösen a Délbácskái – lehetővé teszi, hogy az író körképet adjon a korabeli délvidéki valóságról, bekapcsolja azt a térség, a magyarság, az átfogó folyamatok rajzába.

A Szenteleky-fejezet egyben közelebb lép az irodalomhoz. Ami aztán a könyv második részének lesz a fő témája. A második világháborút követő időszak – erről szól a *Leárnyékolt föld* három fejezete – már jelentős irodalmi értékeket termett a délvidéki magyarság körében. Miközben folytatódott a közösség pusztulása, manipulálása. Itt már az egyes alkotók és alkotások kerülnek előtérbe, de mindig kibontakozik mögöttük sajátos, róluk leválaszthatatlan valóságuk. Hornyik ugyanis többször hangoztatja – és, szerintem, igazolja –, hogy az irodalom ön maga lealacsonyítása nélkül nem választható le az alkotó környezetétől.

A magyar írók felé oly csábítónak mutatott jugoszlávizmus sok tehetséget térített a sorskérdések tagadásának vagy álságos fölvetésének útjára. A második rész első fejezete ennek az álságos, ám a leg-erősebb helyi intézményi háttérrel és összmagyar ismertséggel rendelkező szemléletnek mondja oda, hogy a király meztelen. Az *otthonlét emléke* fejezet azért fölvilanjanja, hogy a jugoszláviai magyar életben nemcsak pusztulás, csalattatás volt, hanem valamennyire megadatott az együttlét, a tudásszerzés, az ifjúság lelkesedése, a viszonylag megállapodott élet szépsége is. A fejezet rövidegsége azonban érzékelteti: nem ez volt az uralkodó szólam.

A *Közelképek* portréi beállítják az egyes alkotókat a korábbiakban feltárt, elutasítandó és elfogadható jugoszláv élet különböző arányaiba. Megmutatják, ki hová jutott az így összegyűlt sorsanyaggal. A *Leárnyékolt föld*nek körülbelül egyharmada nem Hornyiktól származik, hanem más délvidéki íróktól. Így ez a rész antológia is. Nemcsak bemutatja, hanem szóhoz is engedti az általa becsült „írásteveket”. Miközben körképet ad a legjelentősebb alkotókról – persze, nem mindenkiről egyformán, van, akit csak megemlít, Gionnal például valószínűleg ismertsége miatt nem foglalozik külön –, a meghívott szövegekkel érzékelteti, hogy nemcsak a minőség, hanem a közös eszmélkedés is összefogja ezt a társaságot; a művészi minőség és az eszmélkedés bátorsága alighanem feltételezi egymást. A portrék árnyalt érvelését kiegészítik és igazolják a beemelt, kivétel nélkül felfedezésszámba menő, meghökkentően erős írások, és alátámasztják Hornyik kimondva-kimondatlanul nyilvánvaló hitét, miszerint ezek az alkotók jelentik a délvidéki magyar írás élcsapatát, nem pedig a Bányai János, Tolnai Ottó, Szerbhórváth György nevével fémjelzett, a „nemzeti önfeladás irodalmi eszményé formálása” terén érdemeket szerzett (sztár)irodalmárok.

A kötet szerkezete az egyes írások jó részében kicsiben is megvalósul. A szerző általában a történelmi-társadalmi-nemzetiségi helyzet fölvezetésével köti össze az irodalmi kérdések taglalását, az irodalomfajtaik elkülönítésekor pedig nem fogja vissza a leleplező kritikát és iróniát, de az elismerést sem. A nagy- és kisszerkezetek párhuzamossága rendkívül átgondolt, egységes irodalomszemléletre vall. Ennek lényege, hogy Hornyik mindenféle szakmai divat ellenében számon meri kérni az irodalom valóság-talmát. Le is írja ezt az oly vitatott szót: „Stílustörténetileg osztályozzuk, eszmeileg elbíráljuk és esztétikailag minősítjük e korszak irodalmi műveit, de óvakodunk attól, hogy a kisebbségi helyzetről valamit is mondjunk. Az újabb keletkezésű irodalomtörténeti tárgyú írások közül csak Herceg János Szenteleky-kommentárjai hitelesek igazán: Herceg nem ködösítette el a Szenteleky-írások valóság-talmát.”

Hornyik Miklós a műveket – és az alkotói beállítottságot – egy léthelyzetre adott válasznak fogja föl, ezért elszakíthatatlan nála környezet és alkotás. (Ez persze nem jelenti azt, hogy kizárólag a környezetnek kéne a mű témájává válnia. Hornyik rámutat, hogy Szenteleky „couleur locale” elméletét sem lehet ilyen primitívvé egyszerűsíteni.) Aki álvalóságra tekint, az álírodalmat fog művelni. Ezen a ponton zajlik le a váratlan találkozás a mégoly különböző két írásmód, a dilettantizmus, valamint az „újavantgárd mutatványköltszet és posztmodern szövegirodalom” között. Pedig az utóbbi épp az előbbivel való szakításként ér-

telmezte önmagát, az előbbibe aztán nagyvonalúan belesöpörve mindent, ami rajta kívül mutatkozott. A főleg a két háború közt eláradó dilettánsok – terepük az „ügyetlenül fogalmazott élménybeszámoló, poétizált szépelgés, lírai természetű érzelmekatasztrófa és »életből ellesett«, színpalhasogató parasztragédia”, a „mulya anekdota” meg az „idegen parfümöktől illatozó szalonmegrázkódtatás” – Hornyik szavaival: „többnyire messze a kisebbségi népelet fölött, a dilettánsok örök vadászmezőin” írogattak. Hasonlóan a kisebbség fölötti, absztrakt térben írogattak, írogatnak, persze a szakma technikáját illetően jóval föl-készültebben, és jóval elismertebben, az Új Symposium szellemiségében benneragadt alkotók. A dogmatizmus vagy az alkalmazkodás (hatalomhoz, divathoz, könnyebb érvényesüléshez) örök vadászmezőin. A teljes értékű irodalom azonban olyan, mint a teljes értékű emberi élet, a „létérzékelés és a léttudat szilárd alapján” képzelhető csak el. És hogy lehetne szilárd ez az alap, ha lényegtelen vagy problémákkal vívódik, vagy hazugságon épül? Ha nem az élet érdekeit szolgálja, hanem a pillanatnyi ön-lélnkítés vagy valami elvont eszmerendszer a végső alapja?

A szerző az irodalomról „mint szellemi életjelenségről”, „jobbító energiát sugárzó világ”-ról beszél. Nagy szavak, széplelkű szólamoknak is tűnhetnének, ha nem építené föl Hornyik elszórt utalásokban – hisz nem elméleti értekezést ír – ezek szemléleti fedezetét.

Antropológiájának lényege igen egyszerű és magától értetődő: ember és közösség egymásra van utalva. Ismételten rámutat „emberi önbecsülés és történelmi emlékezet”, „emberi helytállás és nemzeti szolidaritás” összefonódására. Helyzetértékelése se nagyon vitatható: a kisebbségbe taszított közösség hol nyíltan brutális, hol fondorlatos elnyomása, pusztítása folyik, így a személyiség épsége is fokozott veszélybe került. Ráadásul mindez nem is csak jugoszláviai vagy kisebbségi magyar gond, hanem az „egyetemes magyar pusztulás” előjátéka, mintája. Mert az anyaországi magyarság is ellenséges országok és szándékok közt, a külső veszélyeknek nagyfokú önrombolással elébemenve tengődik. (Mellékszálalon elgondolkodhatnánk itt a titói jugoszlávizmus és a kádárizmus egybördában-szőttységéről: mindkettő tömeges megtorlásban fogant; mint Hornyiktól megtudtam, Tito is levonta '56 tanulságát a maga rendszerét alakítva; mindkettő az anyagiakra – és az egyénre – szűkítette a boldogulást...) Sőt, továbblépve, talán az egész európai kultúrkörre terjedő válságról van szó, amit a pénzesebb országok – „a nyugat” – csak elfedni tudnak, egyelőre sikeresebben.

A helyi gondok számbavételétől tehát Hornyiknál egyenes út vezet az egyetemes távlatig. A helyi, saját élet- és hagyománykört provinciálisnak tekintő, és valami vélt középponthoz igazodó magatartás azonban – mint a Tolnai-Bányai-féle irodalmiság – éppen azt iktatja ki, ami szenvedélyessé, vérre menővé teszi az igazságkeresést: a személyes érintettség öröme és riadalmát. Csak intellektuális kérdésnek veszi azt, ami egzisztenciális, létértelmet, üdvösséget illető kérdés (és ezen belül intellektuális).

Az irodalom emberi alapállások megnyilvánulása, ha az alkotó személyisége csonka, a műve is csak csonka lehet. Részértékeket így is hozhat létre, igazán nagy, „egész művet” viszont aligha. Hornyik sokszor használja az erkölcs szót, és valóban, szemlélete, esztétikája erkölcsi alapozású. Ottlik szellemében vallhatná, amit az *Iskola a határon* írója épp a Hornyik által vele készített beszélgetésben mond: „Más országnak talán lehet jó írója rossz jellemmel. Mi ehhez kicsi ország vagyunk, úgy látszik. Nálunk, furcsa módon, a jellembeli gyengeség, gyávaság vagy a magánéletbeli »linkség«, enyhe csirkefogóság is áttételessé válik, mállasztani kezdi az írói tehetséget is.” A modernizmus, pláne a poszt, azonban kimondottan esztétika, etika és a többi szétválasztására épül. Mi szól mégis Hornyik javára? A régi jó, a modernizmus által oly sokszor kikezdeni akart, de elpusztíthatatlan élményszerűség. Ugyanis csak az élmény, a személyes tét átérése feszíti intenzívvé a figyelmet, sikerítheti intenzívvé az írást. Megint csak oda lyukadunk ki, hogy a mellébeszélés, a problémák elkenése lagymataggá, a szembenézés, a személyes kockázat vállalása fölfokozottá, árnyalttá teszi (illetve teheti, mert a pusztán jó szándék megfelelő technika stb. nélkül itt sem elegendő) a művet. „Minden írását érzelmekben gazdag személyességgel fogalmazta meg” – hangzik az elismerés (a Németh István-portréban). Szinte erre felel, ennek a negatívját villantja föl a kritikustárstól vett idézet: „az impresszionista kritika ellenében hangoztatott tudományosságigény (...) esetenként már-már sikeresen valósította meg mind önmagának, mind az elemzett műalkotásnak teljes mérvű tárgyá tételét”.

Mikor Hornyik nyílt levelében felrója Bányainak, hogy az „őszinteség bátorságát” nem vállalva mindig szerepekbe menekül, az őszinteség olyan erkölcsi kategória, amely az esztétikai teljesítménynek is a mércéjévé lényegül. Aki nem teljes személyiséggel átélhető gondokról ír, az a személyiségtől idegen, vagy azt csak töredékében érintő, jó esetben részproblémákról, rosszabb esetben kimérákról ír, azokkal fedi el a valódi és meghatározó kérdéseket. Nemcsak létrehozni, értelmezőként befogadni sem tudja a részeket egybefogó harmóniát: „megkapasz-

kodni igyekeztél az irodalomban, a műegészben, az esztétikumban, a generatív poétikában, a struktúraelemzésben, az irodalmiban; de sohasem beszéltél a művek egészéről, mindig csak a művek ilyen-olyan formai jegyeiről értekeztél. Soha semmiről nem szóltál egészen és igazán.” Ezzel szemben az igazi délvidéki íróknak „önnön élményszerűen birtokolt világuk, a Délvidék történelmi-társadalmi valósága és nemzeti irodalmunk érték- és hagyományrendje az, amely tájékozódásuk kiindulópontjává vált”. A nemzeti irodalom „hagyományrendje” is (ne feledjük, Hornyik egykori híres interjúi épp ennek szegődtek a nyomába) nem kis részben ezért fontos, ezért nélkülözhetetlen, mert azt tanúsítja, hogy mindig a közérdekűen saját tapasztalatból lett csak nagy művészet. Hornyik is többször idéz klasszikusoktól (legtöbbször talán Petőfit és Kosztolányit, de Tinódit, Vörösmartyt, Adyt, Bibót, Karinthyt, Szabó Zoltánt, Szerb Antalt, Weöres Sándort, Pilinszkyt és másokat is). Nem műveltségét fitogtatja, hanem arra döbbsent rá, hogy ha sorskérdésekről beszélünk – ahogy ő azokról beszél –, mennyire magától értetődő módon válik ebben társunkká, segítőknek a posztmodern előtti magyar irodalom.

Mégis, hogyan segíthet az irodalom? Mi értelme gyötrelmes kérdések élményszerűvé tételével keseríteni magunkat? Hiszen a kisebbségi lét tömör megragadása nem sok jót ígér: „Nyelvi-nemzeti közösség tagjaként nem lehet teljes értékű életet élni olyan politikai, társadalmi és gazdasági körülmények között, amelyek e közösség pusztá önmegőrzését is nap nap után kikezdi. Az önmegővásra berendezkedő életforma alkotó energiákat köt le, és passzív, védekező életstratégiát alakít ki. Ezáltal jelentősen csökken egyén és közösség kulturális cselekvőképessége, mert ilyen élethelyzetben az örökölt értékek pusztá megőrzése és továbbadása is erőfeszítést igényel, közben pedig elmosódik a választóvonal kultúra és alkultúra között.” A valóság azonban sohasem egyrétű (például a kisebbségi íróknál talán az átlagosnál is gyakoribb témává előlépő gyerekkor, ifjúkori nagyotremelés, a szerelem, a történelmi múlt sajátjának érezhető korszakai mind a megmaradt örömök vigaszát is nyújtják). Ha őszintén nézünk szembe a mégoly súlyos helyzettel, a nehézségek falán is többnyire átütnek a logikus vagy logikán túli reményrepedései, sőt a nehézség olykor a nagyság ösztönzőjévé is tehető, mikor egyetemes fenyegetettség idejekorán való felismerését gyöngyözteti ki. Hiszen az idők jelei általában a „periférián” tűnnek föl először, sőt, nem ritkán a megoldás is onnan érkezik (gondoljunk a kereszténység keletkezésére). A saját tartást kiküzdő személyiség, akárcsak a saját világát megteremtő mű azáltal segít, válik „jobbító energiává”, hogy megszünteti a nyomasztóan ránk telepe-

dő rossz egyeduralmát. Nem úgy, hogy letagadja vagy elbagatellizálja, hanem viszonylatrendszerbe, világba helyezi; ami teljes, kikerülhetetlen valóságnak látszik, arról megmutatja, hogy csak rész, megváltoztatható, megkerülhető, esetleg legyőzhető. Visszaadja az eszmélkedésnek a lehetőségek szabadságát.

Hornyik Miklós etikájának és esztétikájának egyaránt ez az egészelvűség a lényege. Az adott cselekedeteket a teljességben elfoglalt helyük alapján ítéli meg (építi-e vagy rombolja a személyiség, a közösség, az élet rendszereit), az adott művilágokat hasonlóan: mennyit és milyen mélységben tudnak közvetíteni a valóság szemléletéből. Mindez egyáltalán nem zárja ki a könnyedséget, a játékos életörömet, sőt. Hornyik érzékletesen részletező leírásai (például személyes emlékek felidézésekor), a múltbéli, aranykornak tetsző szokások színes festegetései, az események közt kedvére szemelgető, anekdotikus kitérőktől sem visszariadó mesélni tudása stílusként is megnyilvánítják azt a szeretetelli odafordulást, amelyre a normális, meg nem rontott élet jelenségei az író részéről számot tarthatnak. És a teljességnek ugyanez a látomása alapozza meg a torzságok – a sok évi kényszerű elmismásolás után szinte brutálisnak ható – néven nevezését (például „hódoltsági terület”-ről, „szerb megszállás”-ról szól), és oly gyakori szatirikus és ironikus beállítását.

A folyamatos jelenlétéből, megszokottságából adódóan sokszor szinte természetesnek tűnő hamisság a teljesség (a történelmi folyamat, az életértelem stb.), a – Hamvas Béla-i értelemben vett – normalitás tükrében mutatja meg igazi arctalanságát. Mint azok az ideológiák, amelyek a helyi hagyománnyal, a visszatérően emlegetett „bizánci”, „balkáni”, „levantei” vagy török időket idéző kíméletlen és képmutató hatalomgyakorlási módszerekkel párosulva nemcsak a bekebelezett magyarságot (és németiséget stb.) roncsolta, hanem – kisebb mértékben – önmagát is. Az egymást részben váltó, részben kiegészítő pánszláv, „pánbolsevik”, titoista-jugoszlávista ideológiák történelemhamisításaiikkal, állandó akadémikusokkáikkal, tömeggyilkosságaikkal és egyebekkel a kisebbségeket célozták, de magukat is eltalálták: a mesterkéltszláv szövetséggel állandó belpolitikai feszültséget hoztak létre, a betelepítésekkel gyökeretelenné váló és a helyi betegségek elleni immunitással alig rendelkező tömegeket teremtettek, a többféle mérce fenntartása állandósította a korrupciót és az önkényeskedést, a szüntelen gyanakvás pedig egyfajta „kórosan elborult elmeállapot”-ot idézett elő, ami nem kis részben felelős a legutóbbi szerb háború kitöréséért is. (A másik felelős, tehetjük hozzá, a nyugat, amely egységes Jugoszláviában, egységes piacban lett volna érdekelve. Hornyik érzékelteti a nyugat rövidlátóan önző

magatartását a szarajevói merénylettől – „A nyugati világ a szerb terrorista pártjára állt” –, a „győztesek gátlátalan zsákmányszerzésén” alapuló, hitlerizmust és új háborút provokáló békediktátumokon át a „20. századi meddő, képmutató és hazug diplomáciázás bevett szokásai”-ig.)

Mindebből valami olyasmi következik, hogy a helyzet nehéz, de nem reménytelen. És ha ez túl derűlátó, még mindig átfogalmazható a legrosszabb eshetőségre: reménytelen, de nem kilátástalan. Mert még ha nem lenne mentség – például a szerbiai magyar kisebbség megmaradására –, akkor is fennáll a lehetőség, hogy ne vakon, sorsunkból mit sem értve menjünk a vágóhídra. Egyelőre azonban még létezik a „tékozló remény”. Még vannak megragadható esélyek, amiket megragadni azonban csak a (viszonylagos) belső harmóniáját kiküzdött, saját hagyományát ismerő és használó, a veszélyekkel számoló, a sorsát alakítani és vállalni képes ember tud. Röviden: a „belülről vezérelt ember”. Aki tehát távlatban is szemléli önmagát és a dolgokat. A nemzetiség kikényszerített természetellenes helyzetét az „organikusan szerveződő”, „természetes belső törvények” szempontjából, és ezért nem nyugszik bele az adott állapotba. A körülményeknek való kiszolgáltatottságot a körülmények felmérhetőségének és alakíthatóságának a távlatából (ezért nem nyugszik... stb.). Látja, a könnyebbik út védtelen sodródás: sorstalanság. Amelynek gyakori formája a csak szánalomra vadászó önfelmentés: „Pokolba az önsajnálattal! Aki önön sorsán szánakozik, önmagát fegyverzi le” – írja a tréfás levél formájában fogalmazott Kopeczky-portréban. Dudás Károlyt értelmezve közösségi szinten mondja újra: „S mivel túl sok volt és túl sok ma is felénk az árulás és az erkölcsi próbatétel, a csüggedést csak hírből ismeri. [...] kisebbségi léthelyzetben pusztító dolog az önsajnálát. Ha bajba jutunk, márpedig ez gyakran megtörténik, nem pazaroljuk erőnket belső emésztődésre.”

Az önálló embernek – és közösségnek – sorsa van. Mi a sors Hornyiknál? A tudatos, méltányos, a tágabb emberi érdekekkel összhangban zajló önkiteljesítés. Vagyis megismerés és küzdelem. Az irodalomban is érezhetően a sorsfeltárást tekinti a legmagasabb célkitűzésnek: „elemi erejű megnyilatkozás, személyességet magába záró létlíra, s nem mellékesen kisebbségi sorselemzés”; „olyan megnyilatkozás, amely a táj szemlélőjének, a látvány megalkotójának a lélekállapotát, közérzetét, világlátását és sorsérzését is magában foglalja”; „gazdagodó történelmi ismeretanyaga és lélektani érzéke nem szánandó vagy ellenszenves emberi karikatúrák, hanem emberi sorsok megrajzolására indítja”; „az életkörülményei miatt öna-

zonosságát csak fájdalmas öncsonkítások árán megőrző ember sorstörténetévé vált”. De azért a másfajta irodalomtól sem tagadja meg a létjogot, az is sokat nyújthat: „A Herceg által kimunkált tárcanovella anekdotikus kerete kevésbé alkalmas, helyesebben: meglehetősen alkalmatlan keret emberi sorsok ábrázolására. [...] Elbeszéléseinek anekdotikus kerete arra azonban mégis lehetőséget ad, hogy – az említett módon: jelzésszerűen, elmosódó formában – megörökítse szereplőinek tudatvilágát és életérzését.”

Maga az alkotás is rutintól, megtervezettségétől elszakadó küzdelem. (Juhász Erzsébet regényéről írja Hornyik: „megtervezett játékosága alkotói küzdelemmé alakul át”.) Bizonyos fokig, elejtett megjegyzésekből arról is fogalmat alkothatunk, miként látja, érzékeli a szerző az ihlet oly titokzatos működését. A személyiség összeszedettség, a személyiség minősége itt is alapkövetelmény: „Belső csöndet kell teremtenem magamban ahhoz, hogy egyáltalán írni tudjak valamit.” Az így letisztult belső rendbe bebocsátott külvilágdarabok aztán jól követhető gyűrűket vetnek, ezek nyomon követése, vagyis a „belső látomás elhithető erejű kivetítése” lesz a feladat. A rajtunk kívüli valóság azonban csak akkor illeszthető ott-honosan a személyiség rendjébe, ha saját, emberi léptékünkben ragadható meg. Ha látványra, képpé alakítható. Különben csak absztrakció, kép-telenség. Ezért tekint Hornyik erős fenntartással a túlzottan elméleti alapozottságú, a konkrétumokat pusztán illusztrációs példatárnak használó irodalomművelés felé. Ezzel szemben: „A nyelv művészet alapja a képteremtő képzelet, s a költő legértékesebb sajátja az intuíció.”

Hornyik Miklós könyve a délvidéki irodalom anyagán módszert mutat értékes és értéktelen, lényeges és lényegtelen szétválasztására, és példatárat ad mindehhez alkotók, művek hosszú során át. Átalakítja majd a valószínűleg ma igen torz formában élénk állított délvidéki irodalmi kánont? Remélhetőleg igen. Ám ez – hogy aki még olvas, és délvidékieket is olvas, legalább érdemleges művekkel töltsse el az idejét – a kötetnek csak az egyik fő értelme. A másik az, hogy megmutatja, a látszólag részlegesből, látszólag provinciálisból, a leginkább sajátból el lehet jutni – és talán csak innen lehet eljutni – a lényeges életösszefüggések felismeréséig. Nemcsak kivételesen: a meghívott szövegek azt bizonyítják, hogy jelentős számú „írástevő” gondolkodik hasonlóan és teljesít hasonlóan magas szinten a bemutatott irodalomszeleten belül is.

Figyeljünk tehát, és jól figyeljünk a minket leginkább érintő, legsajátabb dolgainkra, legyen az a délvidéki vagy valamely más irodalomrész, legyen az az irodalom vagy bármely más életkör.